

**KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KAR
DOKTORI ISKOLA**

**EGYÉNI PANASZÉNEKEK
A ZSOLTÁROK KÖNYVÉBEN**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

TÉZISFÜZET

Készítette:

Kovács Enikő Hajnalka

Témavezető:

Dr. habil. Egeresi László Sándor

Budapest, 2021

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁNAK INDOKOLTSÁGA

Értekezésem témája a 150 zsoltár közül az egyéni panaszénekek és ezen belül is a tiszta formával rendelkező panaszénekek, amelyeket aktualitásuk és mondanivalójuk miatt választottam. Véleményem szerint a ma embere számára is éppúgy fontos üzenetet hordoznak, mint annak idején; hitvallás értékűek és örök érvényű gondolatokat fogalmaznak meg, melyekből erőt lehet meríteni a mindennapokban. Felvetődhet a kérdés: Miért éppen ezek a zsoltárok? Mi indokolhat ilyen jellegű kiemelést, egyben szűkítést? Az erre adott válasz jelentő választásom másik szempontját: tanulmányomat hiánypótlónak tartom, mivel ilyen átfogó, új értékelés az utóbbi időben nem született a magyar zsoltárkutatásban; az egyéni panaszénekeket összefoglalóan és egyben ilyen mélységben még nem vizsgálták meg. Az egész dolgozatban egyéni panaszzsoltár kifejezés helyett mindenütt egységesen és következetesen az egyéni panaszéneket használom.

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS HÁROM PONTBAN ÖSSZEGEZHETŐ:

Bevezetem három új szempontot, új elnevezésekkel. Három csoportba sorolom az egyéni panaszénekeket, melyeket a következő kategóriákkal és megnevezéssel láttam el:

1. tiszta egyéni panaszénekek
2. hiányos egyéni panaszénekek
3. vegyes egyéni panaszénekek

Gunkel felsorolásából indulok ki, aki 39 darab zsoltárt sorol az egyéni panaszénekek közé és ezeket a zsoltárokat elemezve, tovább kategorizálva jutottam el az úgynevezett tiszta, hiányos, illetve vegyes formával rendelkező énekekre bontáshoz. Az egyéni panaszénekek ilyenfajta kategorizálását más kutatóknál nem találtam, mivel csupán általánosságban beszélnek a panaszénekekről, különösen az általam kijelölt, úgynevezett tiszta formáról nem esik szó. A kutatók általában felsorolják, mely zsoltárokat tartják egyéni panaszénekeknek, de arról nem írnak, hogy melyek a tiszta formával rendelkező énekek. Az általam kilenc darab felsorolt tiszta formájú énekeket tárgyalom, illetve magyarázom a dolgozatban. Így jutok el a további szűkítésekhez azáltal, hogy azonosítom és elemzem a tiszta egyéni panaszénekeket.

A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

Az értekezést az **I. fejezetben** általános bevezetéssel kezdem a zsoltárokról, azok jelentéséről, a keletkezéséről, a szerzőségről, illetve magáról a Zsoltárok könyvéről, mint irodalmi alkotásról. Ezután a zsoltárok műfaját, típusát és különféle fajtáját, a főbb műfaji kategóriákat mutatom be. Műfaját tekintve a legtöbb zsoltár az egyéni panaszénekek csoportjába tartozik, melyek legfontosabb üzenete nem a panaszkodás, hanem az Istenben való bizakodás és az istendicséret. A továbbiakban rátérek a Zsoltárok könyvének kompozíciójára, hogyan alakult ki az egész, tudatosan megszerkesztett gyűjtemény. Egy rövid kutatástörténeti áttekintéssel a zsoltárkutatás legújabb irányelveiről, az 1920-as évektől kezdve egészen napjainkig kiemelkedő kutatók munkáit szemléltetem, akiknek munkássága meghatározó alapja zsoltárkutatásomnak.

Az **II. fejezetben** először az egyéni panaszénekek kutatástörténetét tekintem át. Az egyéni panaszénekek teológiai jelentősége elsősorban abban rejlik, hogy hangot ad a szenvedésnek. A zsoltárban és általánosságban az Ószövetségben elmondható, hogy a panasz ellenére a szenvedő nem fordul el Istentől, hiszen Ő az emberi létezés középpontja, ezért teljes valójával Istenbe kapaszkodik, mert a szenvedés nem zárja ki az Istennel való kapcsolatot, hanem inkább megerősíti azt. A panasz mára már elveszítette eredeti értelmét és negatív jelentést kapott, mert a panasz a mai ember szemében a hitetlenség és az Istennel szembeni bizalmatlan magatartás kifejezése. A panaszénekek túlsúlya a Zsoltárok könyvében azt jelenti, hogy a panasz problematikája nem valami marginális vagy szokatlan dolog, hanem a hitéletnek fontos eleme. A panaszének műfajának sajátossága a hangulat hirtelen megváltozása, amikor a panasz váratlanul hálaadásra fordul. A teljes versforma magába foglalja a kilátástalanságból az örömbé történő átmenetet, ugyanis a forma nem csupán a probléma leírását hordozza, hanem a megoldását is. Ezt követően megvizsgálom az egyéni panaszénekeken belüli eltéréseket, táblázattal szemléltetve az egyes kutatók szám szerinti besorolásait. Érdekes, hogy bár vannak átfedések, mégis a panaszénekek besorolásáról megoszlanak a vélemények a kutatók között, hiszen nincs egységes számozás, mindenki más-más felsorolást alkalmaz. A továbbiakban az egyéni panaszénekek kategorizálását tárgyalom. Gunkel részletes elemzése a zsoltárokat két nagy formai kategóriába sorolja, azaz beszél tiszta és vegyes műfajról, azonban nem határozza meg, hogy ezen belül melyek szám szerinti pontossággal a tiszta formával rendelkező panaszénekek. Nincs ilyen meghatározás, hiszen a műfajok alig jelentkeznek tiszta formában.

A **III. fejezetben** található az általam tiszta formának tartott egyéni panaszénekek magyarázata, ahol részletesen bemutatom a kijelölt: 5., 13., 22., 26., 27., 54., 56., 140., 142. zsoltárokat. Tiszta egyéni panaszénekek szám szerint kilenc darab zsoltárt tartok, mivel az eddigi kutatásaim alapján ezek váltak számomra a legtisztább formáknak. Mindegyikben egy jól felépített rendszer figyelhető meg, szabályos felépítést követnek, melyek formai elemei:

1. Isten megszólítása
2. Panasz elbeszélése
3. Bizalom kifejezése
4. Kérés
5. Doxologia, fogadalomtétel a dicséretre, „*Lobgelübde*” a gunkeli fogalmak szerint.

A megállapításomban az elsődleges kritérium az volt, hogy az említett öt formai elemet hiánytalanul szükséges tartalmazniuk. Ez az öt elem mindegyik zsoltárban tisztán megvan. Elsősorban a héber szövegre koncentráltam, a kommentárok klasszikus hármas felosztását követve. Mindegyik zsoltárt egységesen a következő struktúra szerint magyarázom:

1. héber szöveg fordítása
2. tárgyi magyarázat
3. tartalmi magyarázat.

Legelőször a zsoltár héber szövegét és fordítását veszem alapul, a fordítás mindegyik zsoltárnál saját fordítás, költemény formájában. Megpróbáltam a szöveghez minél közelebb kerülni és visszaadni annak érzületét, lüktetését, egy-egy szó eredeti jelentését, értelmét minél pontosabban meghatározni. Ezek után következnek a fordításhoz tartozó megjegyzések, bemutatom a zsoltárnak szerkezetét, felépítését. Folytatom részletes exegetikai elemzéssel, majd a műfaj meghatározásról és datálásról írok, végül a magyarázatot az adott zsoltár teológiai koncepciójával zárom.

KUTATÁSI MÓDSZEREK

Munkamódszeremben igyekeztem lehetőleg minden általam fontosnak tartott szempontra figyelni, ami az egyes zsoltárok magyarázatában szerepelt a kutatás során. A különböző szempontok mellett mindazáltal megkülönböztetett figyelemmel kísérem a zsoltárok datálását. Ez ugyan abszolút kronológiai szempont szerint sokszor csak a behatárolás szintjén lehetséges, mégis a célnak a relatív kronológia is megfelel: elég annyit eldönteni, hogy két azonos műfajú zsoltár közül melyik keletkezhetett korábban, illetve melyik befolyásolhatta a műfaj esetleges későbbi alakulását. A figyelmet továbbá arra koncentrálok, hogy a *Sitz im Leben* kérdésében lehetséges-e valamilyen további pontosítást kieszközölni. Nyilván az egyén mondja el panaszát (és megmenekvését is), az azonban egyáltalán nem mindegy, hogy az egyén milyen összefüggésben áll, amikor költői imádságát mondja: izolált egyedül-létben, családi körben, esetleg kultuszi közösségben, vagy egyszerűen települése (faluja, városa) lakói hallják szavát, baráti, vagy netán ellenséges, szimpátiát érző, esetleg közömbös recepcióra van kilátása költeményével. Mivel azonban pont ezekről a kérdésekről viszonylag szegényesen vallanak a zsoltárok, így ezeket a szempontokat figyelembe kell venni, a legkisebb információt is össze kell gyűjteni, ami a fentiekre utalhat!

Az előző lapokon felvázolt áttekintés után érzékelhető, hogy a munka lényegesen nagyobb, mint amit egy dolgozat keretében meg lehet oldani. Ezért szűkítettem tovább a vizsgálat tárgyát az ún. „tisztá” formájú egyéni panaszénekekre, fenntartva azt, hogy valamennyi panaszének vizsgálata a későbbiek során szükségessé válik. A „tisztá” jelzőt először idézőjelbe teszem (később elhagyom az idézőjelet), hiszen nem elvi elhatárolás eredményeként használom, hanem pusztán statisztikai megfigyelés eredményeként: mik azok az elemek, amelyek leggyakrabban fordulnak elő valamennyi egyéni panaszénekekben, illetve melyek azok a panaszénekek, amelyek kizárólag ezeket a formaelemeket tartalmazzák. Azt a kérdést nyilván nyitva kell hagyni, hogy ez a minimumra törekvés lehetett-e egy eredeti műfaj alapstruktúrája, esetleg egy késői letisztulás, vagy teológiai reflexió eredménye, illetve az első lépésben járulékos elemeknek tartott egyéb motívumok esetleg szekunder módon estek ki egy későbbi fejlődési szakaszban, a vizsgálatnak kell mindezt eldöntenie! Első lépésben mindazáltal ezt a vizsgálatot kell elvégezni, s majd a jövőre kell bízunk a műfaj teljes történetének felvázolását.

Végezetül nem hagyhatom szó nélkül azt, hogy a tiszta egyéni panaszénekeknél jóval nagyobb a kevert formával rendelkező zsoltárok száma. Értelemszerűen felmerülhet a kérdés, hogy ez miért van így? A kérdés megválaszolásához nyilván a kevert formák vizsgálata is szükséges, ez azonban már további kutatás témája lenne. Az eddigiek alapján azért biztonságosan feltételezhetem azt, hogy a műfaj rendkívül népszerű lehetett, hiszen az egyéni panaszénekek nagy száma erről vall. Ugyanakkor ezt megerősíti az is, hogy a változatosság a gyakori használat mellett szól: egyéni panaszát sok hívő adta elő költemény formájában, a formai változások szintén a sokféle tapasztalat irodalmi lecsapódásaként tekinthetőek. Hogy mi lehet az egyéni panasz költészeti megnyilvánulásának legfőbb jellegzetessége? A panaszos nyilván először megszólítja Urát, majd előadja panaszát. Az is természetesnek vehető, hogy a hit nem szorítkozik a panasz elmondására: aki Istenhez fordul panaszával, reménykedik abban, hogy panaszát Isten meghallgatja, a baját orvosolja, végső soron ez a panasz lényege! Elfogadható a forma alapvető részének, ha a zsoltáros Istenbe vetett bizalmát fejezi ki. Ez ugyan jelentősen eltér magának a panasznak az ábrázolásától, mégis hozzátartozik a hithez éppúgy, mint a hitből fakadó imához! A talán később művészi szintre emelt „*Stimmungsumschwung*” magja feltételezhető már a kezdetekben is! S hogy a zsoltárt valamilyen pozitív módon kívánja befejezni a szerző, az ismét természetesnek nevezhető. Igaz, itt nem „*happy ending*”-ről van szó: a befejezés egyenesen következik a reménység megfogalmazásából, ha doxológikus! Nem kell meglepődni azon, hogy ez a forma a maga egyszerűségében ilyen csekély mértékben maradt fenn: nyilvánvaló, hogy az egyéni tapasztalatok, a különböző veszélyek és fájdalmak megélése, illetve az Isten iránti bizalom megnyilvánulása rendkívül széles spektrumot foghat át. Így feltételezhető egyrészt, hogy ebben a formában nagyon sok zsoltár keletkezett, ámde nem mindegyiket érezte a zsoltárok redakciójának kanonikus intenciója méltónak arra, hogy a gyűjteménybe felvegye. Ugyanakkor számolhatunk azzal is, hogy a személyes élmények hatása alatt elég sok variációja, esetleg kibővítése volt ennek az egyszerű formának. Tetten érni ezeket azonban rendkívül nehéz! Annyi bizonyos azonban, hogy a forma alakulásában változást jelenthetett, amikor a zsoltáros személyes érzelmeit immár intézményesen is integrálni kívánta. Az általam vizsgált zsoltárokból feltűnik, hogy ez leginkább az utolsó formaelem kapcsán történhetett meg: hálóját a szerző Istennek immár intézményes formában kívánja leróni. Itt kézenfekvő, hogy a „*Lobgelübde*” már nem a zsoltáros belső szobájának csendességében, hanem nyilvánosan a templom intézményes keretében, liturgiai összefüggésben képzelhető el.

Természetesen fenti gondolataimmal nem vázoltam fel az egyéni panaszének műfajának történetét, hiszen ahhoz figyelembe kellene vennem azokat a zsoltárokat is, amelyeket

az egyéni panaszének kibővített formájaként, vagy annak leszűkítéseként, torzóként a jelenlegi vizsgálaton kívül hagytam. Ez a feladat nyilván egy esetleges jövőbeni kutatásra marad! Így további kutatás tárgyát képezheti a műfaj történetének alakulása. Ugyanakkor azonban mégis sikerült néhány támpontot felvázolnom ahhoz, hogy ennek az alapvető műfajnak az évszázadokon átívelő voltát megértsük, s a történeti magyarázathoz közelebb kerüljünk. Az egyéni élmény, annak intézményes integrálása, valamint közösségi megélése, illetve közösségi modellként értelmezése egészen biztosan része a műfaj hosszú történetének.

KONKLÚZIÓ

Fenti áttekintésből a következő megfigyeléseket tehetjük: először is feltűnő a panaszénekek nagy száma a zsoltárok könyvében belül. Lehet-e ezt másként értelmezni, mint hogy a műfaj igen népszerű volt az ókori Izraelben? Bizonytal sokan voltak olyanok, akik kifejezésre akarták juttatni panaszukat, de talán utólag is dokumentálni akarták, hogy milyen bajból mentette meg őket Isten! Igen valószínű, hogy a népszerű műfaj formájának átlagon felüli variabilitása is ezzel a gyakorisággal függ össze, hiszen amit gyakran használnak, az bizonytal változóságnak is gyakran ki van téve. Ugyanakkor az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a zsoltárok kutatásában több műfajjal is előfordult, hogy a gunkeli klasszifikálást utólag vagy pontosítani, vagy modifikálni kívánta a kutatás éppen azért, mert a formai elhatárolást nem tartotta kielégítőnek. Hogy a feladat nem kicsi, azt mutatja egy puszta áttekintés is: általában 39 zsoltárt sorolnak a kutatók az egyéni panaszénekek kategóriájába, amelyből mindössze kilencet nevezhetünk formája szerint tisztának! Ez a szám elég alacsony ahhoz, hogy monografikus módon vizsgálni lehessen valamennyi zsoltárt, ugyanakkor azonban elég magas ahhoz, hogy összehasonlítás révén valamilyen következtetést le lehessen vonni az egyéni panaszénekek csoportjának alapvető jellegzetességéről.

Milyen eredmény várható el a vizsgálatról? Bizonytal nem fogom sem megdönteni, sem megreformálni a zsoltárok forma- és műfajkritikáját! Reménység szerint azonban apró lépésekkel további pontosítást értem el a forma- és műfajkutatás egyik darabja, az egyéni panaszénekek csoportjának megértésében. Mivel ilyen munka nem született az egyéni panaszénekek területén, így indokolt, hogy jelen tanulmány ezzel foglalkozzon.